

גיל ההתבגרות

מה עומד מאחורי המשבר - ואיך הורים יכולים למנוע אותו

מאת: הרב יחיאל יעקובזון

תוכן העניינים

פרק א - האם באמת קיים "משבר גיל ההתבגרות"?

הפער שיוצר את המשבר · אפשר למנוע אותו

פרק ב - בין מרד גלוי לבליעה פנימה

בנים ובנות · סתירות פנימיות: אהבה ושנאה, פחד ואומץ

פרק ג - "הילדים אינם שלנו"

יסוד החסידות של הרמח"ל · בין אדם לחברו כלפי ילדינו

פרק ד - הזהות שנבנית מתוך מרד

התפיסה האגוצנטרית · מי שביקר בעצם מבקר את עצמו

פרק ה - "מחפשים הוכחות שיש חיים לפני המוות"

הכאב שמאחורי השאלות באמונה

פרק ו - הפחד מ"לא נורמלי"

מה זה בכלל "נורמלי" · כשמחשבות משונות נדחות

פרק ז - סיפור האפיקומן וסיפור המכתב

"אני רוצה נשיקה לפני כולם" · מכתב הנקמה שהפך לפיוס

פרק ח - משבר ההתבגרות של ההורים עצמם

התלות ההדדית · הבן בן ה-38

פרק ט - בין אדם לחברו בבית

לכבד את הטעם של הילד · מרד טוב מבליעה

האם באמת קיים "משבר גיל ההתבגרות"?

בפרק זה: מקור המושג "משבר ההתבגרות" והתפתחותו בעשורים האחרונים. הגורם השורשי: הפער בין ההתבגרות הגופנית-שכלית לבין ההתבגרות הנפשית. ולמה, בניגוד לדעה הרווחת, אפשר בהחלט למנוע אותו.

נושא ההתבגרות הוא נושא שהיה ראוי לסדרה שלמה בפני עצמו. יש לנו בעיות גדולות בתחום הזה - אבל לפני שנדבר על הבעיות, יש לשאול שאלה יסודית יותר: האם בכלל קיים "משבר גיל ההתבגרות"? אנשי החינוך - לא אצלנו, אלא בעולם הכללי - התחילו לעסוק בנושא הזה לפני כמאה שנה. כשהתחילו להתייחס לתקופת ההתבגרות כתקופה בפני עצמה, עם קשיים משלה ודרישות חינוכיות משלה, היו סבורים שזה דבר מוחלט שחייב לקרות אצל כל ילד וילדה.

מיד עלתה השאלה: אם כן, למה לפני שלושה-ארבעה דורות לא זיהו את הבעיות הללו? האם פשוט לא ראו אותן? יש בזה מן האמת - היו בעיות, רק שלא זיהו אותן ככאלה. אבל מאז שהתחילו לחקור את הנושא לפני כמאה שנה ועד היום, מתברר שהנושא מתפתח וצובר תאוצה מדהימה, הן בכמות והן באיכות - בעיות ההתבגרות מחריפות מדי עשור. גם מספר שנות ההתבגרות גדל: פעם דיברו על גיל ארבע-עשרה עד שמונה-עשרה, היום מדברים כבר על גיל אחת-עשרה עד עשרים ומעלה.

ההסבר האמיתי לבעיות הקשות של משבר ההתבגרות: המשבר נובע מהפער בין ההתבגרות הגופנית והשכלית לבין ההתבגרות הנפשית. הדור הזה מתפתח מבחינה גופנית הרבה יותר מהר משהיה לפני חמישים ולפני מאה שנה, בזכות שיפור התזונה. מבחינה שכלית - אנחנו מפתחים את היכולת האינטלקטואלית של הילדים ללא הרף. אבל מבחינה נפשית - אנחנו מאחרים. הילדים גדלים בחממה: לא נדרשת מהם שום אחריות אמיתית, לא מוטל עליהם שום עול שאין ממנו ברירה.

לפני יותר מחמישים שנה, ילד בגיל שתים-עשרה-שלוש-עשרה כבר נשא על גבו עול חיים אמיתי - עזר לאביו במלאכתו, קם עם הנץ החמה, עבד קשה עם אחריות אמיתית - אבל גם עם סמכות ואמון. ילד בגיל כזה כבר ניהל את חייו. ילד מודרני, לעומת זאת, לא נדרש ממנו שום דבר שהחיים עצמם מכתיבים - כל דרישה עליו היא דרישה שההורים בחרו להטיל, לא דרישה שהמציאות מטילה. הפער הזה בין הגוף הבוגר לנפש הצעירה הוא יסוד המשבר, ולכן הבעיות מחריפות ככל שהמודרניזציה מתקדמת.

נקודה חשובה: זה לגמרי לא נכון שכל מתבגר ומתבגרת חייבים לעבור משבר התבגרות. זה לא כתוב בשום מקום, וגם אנשי המקצוע כבר יודעים שזה לא נכון. זה נדיר מאוד שהורים שלא איבדו את החוש הטבעי, את האינטואיציה הפשוטה איך להתנהג עם ילדים, לא יצליחו למנוע את זה. הורים שנותנים לילד אמון מגיל צעיר, אחריות אמיתית על מעשיו, ותדמית חיובית שהוא יכול ושסומכים עליו - בדרך כלל מונעים משברים, וגם אם משברים קורים, הם חולפים בלי להותיר רשמים.

בין מרד גלוי לבליעה פנימה

בפרק זה: ההבדל בין הדפוס הנפוץ אצל בנים לזה הנפוץ אצל בנות. רשימת הסתירות האופייניות לגיל ההתבגרות - ומה עומד מאחוריהן.

בחברה הכללית קוראים למשבר ההתבגרות "מרד הנעורים". אצלנו, בגלל אופי החינוך, זה פחות פעמים מתבטא במרד גלוי. הבעיה נפוצה בשתי צורות: או פיצוץ - מרידה מוחלטת - או, כפי שקורה לרוב, בליעה פנימה. אצל בנות זו התופעה הנפוצה יותר: הבנות נוטות הרבה יותר להפנים את הבעיות, לייסר את עצמן, לפעמים ממש לפגוע בבריאותן הנפשית או ביציבותן - לעיתים לתקופה, ולעיתים עם רשמים לטווח ארוך. הבנים נוטים יותר למרידה גלויה.

יש לזכור שאמרו פעם על תחילת מקצוע הפסיכולוגיה: הפסיכולוגים הראשונים ראו לעצמם למטרה קדושה להציל את הילדים מידי הוריהם. שני דורות אחר כך, המטרה נהייתה להציל את ההורים מידי ילדיהם. יש קשר בין הדברים: כשלא נותנים לילד אחריות ואמון מגיל צעיר, המרד המתבקש בגיל ההתבגרות הופך חריף יותר.

התקופה מאופיינת בסתירות קיצוניות - חיצוניות בהתנהגות, פנימיות בתחושות. הילד עוזב את עולם הילדות הבטוח והמוגן (אך גם המתסכל), לעולם הבגרות הלא ידוע והמאיים - בלי מעבר מדורג. הוא נמצא במצב של "לא ילד ולא מבוגר", עם החסרונות של שני הצדדים: חוסר הביטחון של הילד, יחד עם הרצון להוכיח את עצמו כמו מבוגר. הוא אוהב באופן קיצוני ופתאום שונא ולא סובל. מתבייש בהורים ברחוב - ורגע אחרי כן נזקק להם כמו תינוק בעריסה, בלי להודות בזה. מבקש זהות עצמאית - ובד בבד מחקה את חבריו כמו תוכי. לוחם על אישיותו מול ההורים - ונכנע ומוגבל מול לחץ החברה.

הסתירות האלה נובעות מיסוד אחד: הילד מתחיל, ממש רק עכשיו, לתפוס את עצמו כישות נפרדת - עם רגשות, נפש, וייחודיות משלו. עד היום כל מה שהיה לו על עצמו זה מה שההורים אמרו עליו. עכשיו הוא רוצה להרגיש שהוא לא רק "מה שההורים אמרו" - אבל הוא עדיין לא יכול לבנות זהות עצמאית לגמרי, כי הוא עדיין ילד. אז הוא נתפס לחברה, כדי להתנתק מהבית - וזה שלב מעבר.

דוגמה קלאסית לתפיסה האגוצנטרית שמאפיינת את הגיל: ילדה בכיתה מתלוננת שחברתה "מרגיזה אותה כל הזמן". שואלת המורה: "מה היא עושה?" עונה הילדה: "היא אפילו לא מסתכלת עליי!" הבעיה של "אני מרכז העולם" קיימת גם אצל בנים - הולך ברחוב ומרגיש שהעולם עוצר נשימתו, כולם מסתכלים עליו; ורגע אחר כך מרגיש שאף אחד לא אכפת לו ממנו, אף אחד לא מסתכל. הוא לא שולט לחלוטין ברגשותיו - ולפעמים, כשאין לו תמיכה רגשית, הוא סובל מאוד.

"הילדים אינם שלנו"

בפרק זה: יסוד יסודי מהרמח"ל: אין לנו יכולת להעריך אנשים לפי מה שאנחנו רואים בהם. וחידוש חשוב: יש הלכות בין אדם לחברו שחלות גם כלפי הילדים שלנו - ואנחנו הראשונים לשכוח אותן.

עלינו להבין שיש לנו קצת סתירה בין התפיסה התורנית האמיתית ליחס שלנו לילדים, לבין התחושה הטבעית שלנו כהורים. הילדים הם לא שלנו - אמנם אנחנו הורים שלהם, אבל הם לא שלנו במובן זה שהם צריכים ליישם בחייהם את מה שאנחנו רוצים, ולא רק את מה שהתורה אומרת. הם לא שלנו גם במובן שאיננו יודעים להעריך אותם: אף אחד מאיתנו לא יודע מהו התפקיד של כל ילד בעולמו.

יסוד התסידות ושרש העבודה התמימה הוא שיתבגר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו.

רמח"ל, מסילת ישרים, פרק א

כל אדם חי בעולם משלו, ולכל אחד יש חובה משלו. אחריותנו בחינוך איננה על התוצאות הסופיות - אם הבן יהיה בדיוק ראש ישיבה, או הבת תהיה מורה למקצוע כלשהו. אחריותנו היא רק על ההשתדלות להוציא מהם את המקסימום האפשרי. דווקא בגלל שאנחנו משקיעים כל כך הרבה בחינוך, ואכפת לנו מאוד מהילדים, אנחנו שוגים לא פעם בתפיסה הזאת. אנחנו לא יודעים להעריך אנשים. ייתכן שהיהודי הפשוט, שיושב מאחורי דלתו של בית הכנסת ואומר תהילים, חשוב הרבה יותר מהרב שיושב בקדמת בית הכנסת ופוסק הלכות - שם, "הוא עבד חופשי מאדוניו", רק הקדוש ברוך הוא חוקר לב ובוחן כליות, יודע מה היו הניסיונות של כל אדם, מה הכלים, הנתונים, הקשיים.

אין לנו היתר לבוז לילדים, לזלזל בהם, ובוודאי לא להביע כלפיהם ייאוש - אפילו כשהם לא מתנהגים לפי הרמה הרוחנית שהיינו מצפים מהם. וגם אם הם לא נכנעים לניסוח שלנו "אני בגילך, אם הייתי במקומך" - צריך לזכור שאנחנו לא חיינו בדור של הילדים שלנו, ולא מסוגלים לקלוט לגמרי באיזה עולם הם חיים. עשרות שנים עסקתי בנושאים האלה, שמעתי אלפי תיאורים חיים מבחורים - שעות של הקשבה - ובכל פעם התחדשתי מחדש בזעזוע: אנחנו הולכים כביכול באותו רחוב, וחווים כביכול את אותם רגשות - וזה לא נכון.

יש בין אדם לחברו ביחס לילדים - ממש כמו שיש בין אדם לחברו ביחס לשכנים. אנחנו הרבה פעמים נפלאים ונהדרים ביחס לשכנים, לסובלים, לאומללים - וביחס לאלה שתלויים בנו בכל ליבם, נשמתם ומאודם, אנחנו שוכחים את זה. אין לנו היתר להעליב ילד אם זה לא לתועלת חינוכית ברורה. אין לי היתר לומר לילד "אני במקומך" או "תראה איך אני עושה" אם יש בזה חשש של "מתכבד בקלון חברו". ואיני יכול להרשות לעצמי לפרוק את מצבור התסכולים והכאב שלי על ראשם של ילדיי, כמו שברור לי שאיני יכול לעשות זאת על ראשם של ילדי השכנים.

זו לא שאיפה למושלמות מוסרית - זו כן שאיפה. ואם היינו מבינים שיש כאן אנשים עצמאיים, עם נשמה וייחודיות ותפקיד משלהם בעולם, היה לנו הרבה יותר קל להתרגל לאותם דפוסי התנהגות אצל הילד המתבגר, שבעצם הם אלה שמונעים את המשבר - או שההימנעות מהם היא זו שיוצרת אותו.

הזהות שנבנית מתוך מרד

בפרק זה: למה מתבגרים שגדלו עם אחריות ואמון לא צריכים למרוד - ולמה מתבגרים שקיבלו זהות פסיבית חייבים למרוד כדי לבנות משלהם. ולמה הביקורת שלהם על ההורים היא, במידה רבה, ביקורת עצמית מוסווית.

הורים שהצליחו לגדל ילדים מגיל צעיר עם אמון, יחס של כבוד והערכה - אין להם צורך למרוד, כי כבר נבנתה להם זהות בוגרת מגיל צעיר. זה לא חידוש: יהודים מבוגרים שעוד זוכרים את סדר היום של פעם מספרים שילד בגיל ארבע-עשרה-חמש-עשרה כבר היה "ידיד טוב" לאביו, וילדה בגיל תשע-אחת-עשרה כבר הייתה "החברה הטובה" של אמה - כי ההורים בנו את הילד באופן כזה שהוא כבר עצמאי מגיל צעיר.

אם זה לא נעשה כך - הילד חייב למרוד בזהות המוענקת לו, לפני שהוא בונה משלו. מצד אחד הוא חושש להיות "חיקוי" של הוריו, ולכן יש לו ביקורת חריפה כלפיהם: הוא בעצם עכשיו במצב רוחני של "לתקן את כל העולם" - הוריו, מוריו, כל מה שסביבו נראה לו צבוע, מזויף. אבל דווקא אצלנו - שיש "שולחן ערוך" ברור להוכיח שההורים לא מושלמים, ובדרך כלל אכן אנחנו לא - הביקורת הזאת חריפה במיוחד.

מצד אחד יש לו ביקורת חריפה מאוד כלפי ההורים, בגלל שבליבו הוא חושש להיות "קופי" שלהם: אם אבא שלי כזה - גם אני אהיה כזה. אז הוא רוצה לתקן את ההורים בדיוק באותו חלק שבו הוא רואה בהם עותק של עצמו. באותה שנייה שהוא מבקר את ההורים, מה שהוא באמת רוצה הוא לבנות את עצמו אחרת, ולהגיד לעצמו: "אני שונה".

כשהורים "מבינים" את המתבגר יותר מדי - "אני מבינה בדיוק מה שהרגשת", "את ראש שקוף, את אפס בלון, אני רואה הכול בפנים" - הם עושים נזק גדול. הילדים לא רוצים להיות "כל כך מובנים", כי חלק מבניית האישיות שלהם הוא להיות מיוחדים. רק אנשים שטחיים באמת חושבים שהם מבינים למה השני עושה מה שהוא עושה. כשמרידה היא על עניינים של טעם וחוש - זו מרידה בריאה. סיפרה מישהי שהייתה בחנות בגדים עם בחורה שבחרה בגד לעצמה, והבחורה אמרה: "חבל שאמא שלי לא כאן, היא הייתה עוזרת לי לבחור." שאלה מישהי - זו לא הוכחה שאולי היא לא כל כך במשבר? השיבה הבחורה: "כן, היא הייתה אומרת לי מה לא לקחת, והייתי יודעת מה לקנות." זו אמת - הורים שלא מסוגלים לוותר על ליווי כזה, לא מסוגלים.

יש כאן עיקרון עדין: כשמרד הוא על עניינים של טעם וחוש, זו לרוב מרידה בריאה שאפשר וכדאי לתת לה מקום. הבעיה מתחילה כשההורים לא מוכנים לוותר על שום דבר, ולוחצים על כל פרט - וכך הם מגבירים דווקא את הצורך למרוד. כאן צריך חוכמה רבה: לדעת איפה יש הלכה ברורה שאי אפשר לוותר עליה, ואיפה

עדיף לוותר ולתת לילד מקום לבחור.

פרק ה

"מחפשים הוכחות שיש חיים לפני המוות"

בפרק זה: משפט אחד, כואב וחד, ששמעתי מנער שנשר מהדרך: מה שנראה כמו "משבר באמונה" הוא כמעט תמיד תוצאה, לא סיבה. הכאב האמיתי שמסתתר מאחורי שאלות פילוסופיות.

לקחנו פעם קבוצה של נערים שהתרחקו מהדרך, וניסינו לשלב אותם בסמינרים שנערכו לבעלי תשובה חילוניים, מתוך תקווה שזה יחזק אותם באמונה. זה לא הצליח כל כך. בשיחת קבוצה אחר כך, אמר לי אחד הנערים משפט שנשאר איתי שנים: "תראה, לחילונים יש בעיה - הם רוצים הוכחות שיש חיים לאחר המוות. אנחנו מחפשים הוכחות שיש חיים לפני המוות." זו אמת כואבת מאוד. כל הבעיות שאחר כך נטענות כביכול כבעיות באמונה, בעיות ברוחניות - הן שלב שני, הן תוצאה, לא סיבה.

ההוכחה: אותם מקרים כואבים שלא הצלחנו איתם, שכבר שקועים עמוק בעולם אחר, נדונים לייסורים - כי דווקא אז מתבררת להם עוצמת האמונה שמקננת בהם, כשהם כבר מנותקים ממנה. כל זמן שהם תחת השגחתנו, ונדמה להם שכל קיום התורה ושמירת המצוות נובעים "בגלל שההורים אמרו" - הדרך להתרחק נדמית להם כדרך בטוחה, כי הם עצמם לא באמת מרגישים שייכים לזה.

ילד שצריך לבנות אישיות, לבנות זהות, למרוד ולמתוח עד עפר - רוצה להיות שונה ממה שנטעו במוחו. אם ילד גדל באווירה חרדית ורע לו בה, ולא טופל נכון, הוא מרגיש צורך נפשי לשנות דבר-מה בסיסי בזהותו - לפעמים עד קצה קיצוני. אירע פעם שהופיעו אצלנו שלושה נערים שרצו "לחזור בתשובה" - ולא קיבלנו אותם, כי התברר שהם לא באמת רצו לחזור בתשובה, אלא למרוד בבית. אחרי שיחה עם המארגן, שכעס בצדק מנקודת מבטו, פנינו לבירור הלכתי - והפסק היה שאנחנו לא משמשים מפלט לבעיות נפשיות, וגם הם, בסופו של דבר, לא היו חוזרים אלינו לעולם. הכללי: אם האווירה בבית לא נפתרת, אם הכיוון לא ניתן לילד באמת - זו התוצאה הטבעית, בין אם היא מרד גלוי ובין אם היא בריחה לכיוון אחר לגמרי.

בגיל הזה מתעוררים לראשונה פחדים אמיתיים בנושאי מוות ובדידות - כי ילד שמתחיל לתפוס את עצמו כישות נפרדת, מנתקת, מתחיל לחוש תחושות אמיתיות של בדידות, ובדידות קשורה תמיד לפחד ממוות. אם אנחנו מגבירים את הפחד הזה בעצמנו - בנקיפות מצפון ובתוכחות מוסר לא במקומן - אנחנו רק מחריפים את מה שרצינו למנוע. יש מצווה לומר דבר הנשמע - וכמוהו, יש מצווה שלא לומר דבר שלא נשמע.

בפרק זה: מה זה בכלל "נורמלי" - ולמה זו לא בהכרח מטרה חיובית. איך תגובה מבוהלת למחשבה "משונה" שהילד חושף עלולה להחריף בעיה קלה עד כדי מסלול מסוכן.

כשהילד מתחיל להיות מודע לעולמו הנפשי הפנימי, הוא מתחיל גם לחשוב על מידת שפיותו. חשוב לדעת שהחשש להיות "לא נורמלי" הוא בעצמו אחד הגורמים המרכזיים שמייצרים את התוצאה שממנה הוא חושש. ילד שלא זכה לביטחון ברגשותיו, לא זכה לדבר עליהם ולפרוק אותם, פתאום נתקל בפרץ אדיר של תחושות משונות - ומפחד מעצמו.

המושג "נורמלי" הוא שטחי מאוד. ברמת התפקוד החיצוני - כולנו נורמליים, כולנו בעלי צורה חיצונית דומה. אבל ככל שמעמיקים יותר בחלקים הרוחניים של האדם, כך כל אדם באמת מיוחד - וככל שהוא מיוחד יותר, הוא "לא נורמלי" יותר, כי גם גדול הדור הוא "לא נורמלי" בהיבט מסוים, וזו בדיוק גדולתו. ה"נורמה" איננה בהכרח דבר חיובי שצריך לשאוף אליו.

כשילד נתקל בפעם הראשונה בעוצמת הרגשות הייחודיים שלו, הוא מתחיל להרגיש שהוא משונה, ואז מתחיל לפחד שהוא לא נורמלי. השלב הבא: הוא מתחיל להגיד חלק מהמחשבות המשונות שלו בקול - כי הוא רוצה אישור שהוא כן נורמלי, רוצה להגיד לחברה "אני חושב מחשבות משונות, יש לי רעיונות מוזרים - תשמעו אותם ואל תיבהלו מפניי". אם התגובה שהוא מקבל היא "אתה השתגעתי, איך אתה מדבר?" - התוצאה היא שהוא מחריף עוד יותר את הבידוד. מסלול פשוט כזה, אם לא נעצר, יכול להוביל לבעיה נפשית ממשית ומקצועית.

ההשלכה החינוכית: אסור להרשות לילדים לדבר על עצמם דברים שליליים, גם כשהם מתעצבנים ורוגזים, וקל וחומר שאסור לנו לעשות זאת כלפיהם. איך אנחנו מקבלים את "מלחמת העצמאות" שלהם היא שאלה גורלית ביחס לעתידם. אחר תקופת ההתבגרות מתברר בדרך כלל שהערכים האמיתיים וההחלטות הגורליות הם כן לפי הקו שההורים נתנו - זה הרבה יותר מפחיד ממה שזה נראה. אבל כשההורים חרדים לאבד את הקשר ומנסים "לחבק חזק יותר" - הם יוצרים את הצורך במלחמה.

סיפור האפיקומן וסיפור המכתב

בפרק זה: שני סיפורים עוצמתיים במיוחד: הנער שגנב את האפיקומן בליל הסדר וביקש רק דבר אחד - נשיקה לפני כולם. ומכתב הנקמה שכתב נער לאביו, שהפך, בעל כורחו, למכתב פיוס.

"אני רוצה פעם אחת בחיים לקבל ממך נשיקה לפני כולם"

מקרה שדובר בפתיחות: בחור, כבר מתבגר, שקיבל אומץ מרוב חום ואהבה שהיה חסר לו - עשה מעשה שאי אפשר לתאר. בליל הסדר, בשעה שכל המשפחה המורחבת יושבה לשולחן, הוא גנב את האפיקומן. כשאביו שאל אותו מה הוא רוצה, ענה: "אני רוצה, פעם אחת בחיים, לקבל ממך נשיקה לפני כולם." שולחן ליל הסדר הפך משולחן חג לרגע של דמעות אמיתיות. כולם בכו - אבל כאן זה היה פתרון. ילד שהיה צריך לקבל את זה בגיל שלוש-ארבע, קיבל אותו בעל כורחו, בדרך דרמטית, רק בגיל ההתבגרות - ואם לא היה מגיע לזה, היינו מפסידים אותו רק בגלל שטות כזאת, בגלל בקשה כל כך פשוטה שלא נענתה בזמן.

מכתב הנקמה שהפך למכתב פיוס

ישבנו פעם בקבוצת דיון, והדיון התגלגל לפסוק במשלי: "אִם רָעַב שֹׁנֵאֵךְ הָאָכְלֵהוּ לֶחֶם" - אם אויבך רעב, האכל אותו לחם. אחד הנערים אמר בניצנוץ אירוני, כמעט בדמעות: "זאת אומרת שאני רוצה לנקום באבא שלי על ההתעללות, על ההשפלה, על החיים הקשים - אני צריך לעשות לו טובה? איך אני יכול לעשות דבר כזה?" אמרתי לו: "אז אולי תחשוב על הנקמה." הוא ענה שבשביל הנקמה הוא מוכן להשקיע הכול.

ישבנו ודמיינו יחד איך אביו יושב בבית זקנים, זקוק לבן, ואיך הבן הנאמן והמסור מטפל בו, דואג לו, לא שוכח אותו, בא לבקר אותו. הצעתי לו: "אולי תעלה את רעיונות הנקמה הסאדיסטיים האלה על הכתב - תכתוב לו מכתב." הוא התחיל לכתוב, בעזרת הקבוצה, מכתב לאביו. פתח במילים "חוש" - כאילו "אהוב" - "ימים ולילות הייתי שוכב במיטתי ולא ישן, החלומות המפחידים ביותר היו החלומות שבהם אתה הופעת." בהמשך המכתב הבטיח: "כשתגיע לגיל שבו תזדקק לי - אל תשכח, זה עוד יבוא. אני אעשה כל שביכולתי כדי להנעים לך את החיים. אני אהיה בן אסור ונאמן שלא היה לך בחייך. אני אשרת אותך בכל יכולתי." המוטו שהילד שם בראש המכתב היה אותו פסוק: "אם רעב שונאך האכילהו לחם".

אחרי היסוסים רבים, הוא שלח את המכתב לאביו. האב, שנתיים אחר כך סיפר מה עבר עליו, אמר: "כשקראתי לראשונה 'אם רעב שונאך', חשבתי שאני מתפוצץ - אילו תפסתי אותו באותו רגע, הייתי מרסק אותו כמו שעשיתי בעבר. אבל קראתי עד הסוף. ופתאום תפסתי שמה שכתוב, 'אם רעב שונאך', זה לא שהוא שונא אותי - זה שאני שונא אותו. ופתאום תפסתי שזה נכון. עמדתי מול הראי ואמרתי לעצמי: זו אמת, אני שונא אותו." המחסום התפוצץ, והאהבה הטבעית שכן טמונה בלב האדם, מעבר לכל התסכולים והכזבים, פרצה החוצה. פגש את בנו ברחוב, הציע לו טרמפ, הבן סירב בהתחלה - אבל בסוף עלה, והאב פרץ בבכי. הסיפור נהיה יחסית "הפי אנד": אותו אב הפך לימים לאחד הפעילים הגדולים למען טיפול נכון בנוער בגיל ההתבגרות, כדי - לדבריו - לכפר על הנזק שגרם.

שני הסיפורים הללו מלמדים אותה נקודה בדיוק: כשאנשים מתנגדים חריפות לשמוע, ככל שקשה יותר לדבר את הדברים, יש סיכוי שהם פוגעים בנקודה הפנימית האמיתית ביותר. מעבר לקליפה המעצבנת, המחוצפת, שקשה לסבול, יש תמימות וילדותיות עמוקה. אי אפשר לדעת עד כמה צער וכאב וסבל יכולים להסתתר בלב ילדים וילדות - כל עוד לא נותנים להם דרך אמיתית לבטא אותם.

משבר ההתבגרות של ההורים עצמם

בפרק זה: נקודה שכמעט לא מדברים עליה: להורים יש משבר התבגרות משלהם, כשהילד מתחיל להתנתק. וסיפור מטלטל: הבן בן שלושים ושמונה שרצה "לזוטר על הכול" - ומה שהתגלה על אביו.

דיברנו על משבר ההתבגרות של הילדים - לא דיברנו על משבר ההתבגרות של ההורים. ההורים מתחילים להרגיש, בין אם במודע ובין אם לא, שהילד מתחיל להתנתק, רוצה להיות עצמאי ולבנות את חייו - וזה קשה להם. זה לא רק שהילדים תלויים בנו; גם אנחנו תלויים בהם, או ליתר דיוק - תלויים בתלות שלהם בנו. אם לא נתחיל לבנות כבר עכשיו את מערכת היחסים החדשה, של מבוגר מול מבוגר, לא נזכה לה לעולם. וזה בעצם מוקד החשש שלנו: יש בנו גם מחשבות אגואיסטיות, חששות "מה יהיה הלאה".

הבן בן שלושים ושמונה: "אני לא יכול להיות יותר תינוק"

אדם בן שלושים ושמונה היה לחוץ מאוד. הייתה לו חנות, נכשל בעסקים פעם ופעמיים, ואביו הסוחר המצליח תמיד טיפל בו, תמיד עזר, תמיד נתן לו הרגשה של ילד קטן. הבן היה מתוסכל - לא היה יכול להגיד מילה כשאביו מתערב ומנהל לו את העניינים, כי אביו נתן את הכסף. גם ביתו הפרטי סבל, כי את מעט העוצמה שהוא רצה שתהיה בו, הוא ניסה לפרוק בצורה לא בריאה בבית שלו.

יום אחד ניגש לאביו: "קח את החנות, אני הולך." "למה? מה קרה?" "אני לא יכול להיות יותר תינוק. אני מוותר על הכסף, מוותר על הביטחון הכלכלי - עדיף לי להיות עבד בג'ונגל מאשר תינוק בחוק." והאב, שעמד מולו, התיישב ואמר: "אני לא רוצה לצייר אותך, אני מברך את מה שעשית למעני. אבל תגיד לי - ומה יהיה איתי? אני עוד שנתיים יוצא לפנסיה, וכל השנים חשבתי מה אני אעשה עם עצמי אחרי הפנסיה, ואיפה יהיה לי מקום עבודה, ומי יקבל אותי בגיל הזה - ועכשיו אתה הורס לי את הכול." ואביו התחיל לבכות.

הבן סיפר אחר כך שהיה נתון לסערת רגשות: מצד אחד חשב, "איזו התעללות, הוא חנק אותי בגרון כביכול לטובתי, כביכול דאג לי, בזמן שכל מה שהוא באמת רצה זה השיקולים שלו." מצד שני, הוא הרגיש רחמים על אביו, ותפס שבעצם אביו עצמו לא ידע שזה מה שהוא עושה - הוא שמר אותו כ"בן" למקרה שהוא עצמו יזדקק לגיבוי. אנחנו מציקים לעצמנו, מציקים לילדים, סובלים לשווא - סבל קשה מאוד.

המודעות לחלק הזה של החינוך - לא לחלק הרוחני, לא ליראת שמיים, אלא למערכת היחסים האנושית, לרגשות, לקשר אמיתי, לביטחון רגשי - היא הבסיס שעליו נשענת גם עבודת ה' של הילדים. זה נראה לפעמים "עניין של החילוניים, של הפסיכולוגיה" - אבל זה גם הבסיס לעולם הרוחני של ילדינו. אין לנו דרך אחרת. אין שום הצדקה להתעלם ממנו רק בגלל שהוא לא כתוב בפירוש בשולחן ערוך: לא כתוב שילד זקוק לחום ואהבה, בדיוק כמו שלא כתוב שצריך לתת לו לחם לאכול - ובכל זאת אנחנו זקוקים לזה, והוא זקוק לזה.

בפרק זה: העצה המעשית האחרונה: לכבד את הטעם והדעה של הילד המתבגר, בדיוק כמו שמכבדים חבר. וסיכום: מרד גלוי הוא בעצם סימן טוב יותר מבליעה פנימה.

כשהילד המתבגר מתחיל לעמוד לבד בחיים, לנהל בית, לבחור טעם משלו - הוא נמצא במתח. כשהוא נתקל בביקורת קטלנית - "מה אתה מבין? מה אתה מבין בחיים שלך? על מה אתה מדבר?" - אנחנו מאלצים אותו בידיים למרוד. הכלל שצריך ליישם הוא בין אדם לחברו: כשחבר אומר "זה יפה" ואני חושב אחרת, אני לא מתחיל להתווכח איתו בחריפות. אני אומר: "אני מבין שלטעמך זה יפה, יש בזה משהו מיוחד שמוצא חן בעיניך." אותו יחס בדיוק מגיע גם לילד: זכותו שיהיה לו טעם משלו, גם אם בשביל לבנות את הטעם שלו הוא צריך תחילה לשלול את הטעם שלנו.

אם נשארה בילד עוד תכונה חיובית אחת - זו היכולת למרוד. וזו ההצהרה החמורה ביותר בפרק הזה: מרד, כשהוא קיים, הרבה יותר טוב מבליעה פנימה. הילדים שמורדים הם אלה שנשאר בהם עוד משהו חי; אלה שבולעים בפנים הם אלה שנאכלים.

צריך להשתדל שלא נגיע כלל למצב של מרד, אבל כשהוא כבר קיים, אין להתייחס אליו כאל אסון מוחלט - יש בו סימן חיים. נזכור את עצמנו: משברי ההתבגרות שלנו, בדור הקודם, היו הרבה פחות חמורים - ובכל זאת הסתדרנו איתם בסופו של דבר, ברוך ה'. הכלל של הלל הזקן, "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו כל התורה כולה", חל כאן בקל וחומר: אם ביחס לחברך אתה יודע להישמר מלעשות את מה ששנוא עליך - קל וחומר ביחס לבנך ולבתך, שתלויים בך בכל ליבם.

נסכם את מסע הפרקים: המשבר נובע מפער בין גוף ושכל בוגרים לנפש שעדיין לא קיבלה אחריות ואמון אמיתיים - ואפשר, ברוב המקרים, למנוע אותו. הילדים אינם שלנו, ואיננו יודעים להעריך אותם באמת - ולכן חלות עליהם גם הלכות בין אדם לחברו. מרד נבנה כשזוהת פסיבית נכפית על הילד; הוא נחלש כשהילד גדל עם אחריות עצמאית מגיל צעיר. מאחורי שאלות "באמונה" מסתתר כמעט תמיד כאב רגשי אמיתי - "חיים לפני המוות", לא אחריו. הפחד מ"לא נורמלי" יכול, אם לא מטופל בעדינות, להוביל למסלול מסוכן. ולעיתים, מעשה קטן אחד - נשיקה שלא ניתנה, מכתב שנכתב מתוך כאב - שווה יותר מכל השיחות המוסריות. וזכרו: גם אנחנו, ההורים, עוברים משבר משלנו כשהילד גדל - וההכרה בכך היא הצעד הראשון להקל גם עליו.

מקורות ומראי מקומות

1. רמח"ל, מסילת ישרים, פרק א - "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה".
2. משלי כה, כא - "אם רעב שנאך האכילהו לחם".
3. מסכת שבת לא, א - "דעלך סני לחברך לא תעביד, זו היא כל התורה כולה".
4. סיפורים ומעשים המובאים בגוף הספר - מניסיונו האישי של הרב יחיאל יעקובזון בשדה החינוך והטיפול בנוער.

נכתב ונערך על ידי:

הרב יהודה טאוב

קרית אתא

ליצירת קשר: 0527139520 📞

שיעורים נוספים של הרב 🎧

ניתן לשמוע עוד שיעורים נפלאים:

קול הלשון - קול תודה: 03-6171190 📻

באתר: www.kol-toda.co.il (https://www.kol-toda.co.il/) 🌐